

## PROBLEMA "REGIMULUI DE STĂRI" ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN CONCEPȚIA LUI GHEORGHE I. BRĂȚIANU

DE

GHEORGHE IUTIȘ

În deceniul al cincilea din secolul nostru Gheorghe I. Brătianu elaborează o vastă operă de istorie comparată într-un domeniu în care istoriografia generală, deși adusesese contribuții remarcabile, nu încorporase în concluziile sale fenomenul românesc.

Este vorba de cercetarea Adunărilor de Stări, întreprinsă pentru întreg continentul european<sup>1</sup>, pentru a ajunge apoi și în spațiul românesc - Transilvania<sup>2</sup> și Țările Române<sup>3</sup>. Relevarea existenței și funcționării unei instituții general europene și la noi reprezintă elementul prin care spațiul românesc era încadrat istoriei medievale europene.

De altfel, marele istoric preciza, cu deplin temei, că "o asemenea instituție, cu forme multiple și destine diverse, nu poate să nu fi lăsat unele urme și în țările noastre, mai ales când constatăm că epoca ei de creștere și înflorire coincide în totul cu aceea de întemeiere și de dezvoltare a statelor românești: de la sfârșitul secolului al XIII-lea la începutul celui al XVI - lea"<sup>4</sup>.

Analiza istoricului român este realizată gradual, în etape. Mai întâi el definește *Stările*, găsind elemente comune între Țările Române și statele central sau vest - europene. Așadar, *Stările* erau "ordine sau trepte... ale structurii sociale, chemate a lua parte la viața și cârmuirea

---

<sup>1</sup> A se vedea recenta reeditare: Gheorghe I. Brătianu, *Adunările de Stări în Europa și în Țările Române în Evul Mediu*, București, 1996. Analiza Adunărilor de Stări din Europa medievală la p. 35 - 53 (*Adunările de Stări în Europa răsăriteană în evul mediu și influența regimului politic bizantin*), p. 75 - 136 (*Consiliul feudal și adunarea stărilor în țările Europei apusene*) și p. 137 - 198 (*Adunărilor de Stări în țările Europei centrale*).

<sup>2</sup> *Ibidem*, p. 201 - 264 (*Adunările de Stări și românii în Transilvania*).

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 57 - 74 și, mai ales, idem, *Sfatul domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române*, București, 1995.

<sup>4</sup> Gh. I. Brătianu, *Adunările de Stări...*, p. 69.

acestui stat... categorii sociale cu obligațiuni și drepturi precise, organizate si privilegiate"<sup>5</sup>

Deși aveau o componență mai restrânsă decât în Occidentul medieval (în Țările Române cuprindeau pe membrii sfatului domnesc, boierii mari și mici, viteji, mazili, roșii, slujitori, mitropolitul, episcopii, arhimandriții, egumenii etc.), Stările din spațiul românesc s-au reunit de numeroase ori, de-a lungul secolelor XIV - XIX, îndeplinind funcțiuni asemănătoare cu Adunările de Stări din Răsăritul, Centrul sau Apusul Europei<sup>6</sup>.

Gh. I. Brătianu preciza, în sprijinul afirmației de mai sus, că "aceste organe politice, atât de deosebite prin originea și dezvoltarea lor, răspund uneori unor nevoi asemănătoare ale vieții publice" și că ele "își câștigă însemnătatea reală în treburile cârmuirii, atunci când suveranul recurge la ajutorul lor spre a justifica și percepe noile dări"<sup>7</sup>.

Existența Stărilor și a Adunărilor de Stări în Țările Române îl conduce pe marele istoric - într-o a doua etapă - la concluzia că, de la un moment dat, în spațiul românesc s-a împus un regim politic dominat de marea nobilime sau boierime, care a evoluat odată cu societatea și pe care el îl denumeste *regim de Stări*.

Chiar de la primele considerații întâlnim privirea comparativă, ce îl distinge pe Gh. I. Brătianu în ansamblul istoriografiei române: "acest regim înfățișează în mod firesc alte aspecte, decât acel care a stăpânit Evul Mediu occidental; numai unele din instituțiile sale ajung să se dezvolte... Tot astfel nici regimul de Stări, care își trage obârșia din aceleași obligațiuni de <<sfat și ajutor>> ale vasalului față de senior, nu a ajuns să îmbrace aceleași forme consacrate în Țările Românești. Ca și în Polonia și Ungaria, de unde li s-au transmis aceste influențe, nu apare deloc alt << ordin >>, decât acele ale clerului și nobilimii, printre factorii politici și constituționali ai celor două principate"<sup>8</sup>.

Gh. I. Brătianu are în vedere și fundamentul *regimului de Stări*, atunci când menționează că acesta "nu poate fi efectul unei generații spontane. La acea dată, o astfel de organizare de stat nu se transpunea dintr-o țară în alta, ca o constituție modernă copiată după un

<sup>5</sup> *Ibidem*, p. 57 și *idem*, *Sfatul domnesc...*, p. 27.

<sup>6</sup> A se vedea, pentru comparație, Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, *passim* și Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1970, p. 346 - 348.

<sup>7</sup> Gh. I. Brătianu, *Adunările de Stări...*, p. 297.

<sup>8</sup> *Idem*, *Sfatul domnesc...*, p. 297.

model cunoscut; ea trebuie să-și găsească un reazăm în tradițiile și obiceiurile băstinașe, pe care le întărește și le precizează"<sup>9</sup>.

Într-o a treia etapă sunt analizate elementele definitorii ale regimului. Astfel, apariția acestuia este plasată la finele veacului al XVI - lea când "reacțiunea boierimii împotriva asupririi turcești și a oamenilor ei, va aduce... instituirea regimului Stărilor în Țara Românească... Cum Ardealul este cârmuit de un regim de Stări, e firesc ca nobilimea munteană... să fi năzuit la forme politice și constituționale asemănătoare"<sup>10</sup>.

Funcționarea *regimului de Stări* are reflexe și pe plan mental: astfel, se conturează o solidaritate de *stare aristocratică*, iar "mentalitatea de Stare este pretutindeni, nu numai conservatoare a privilegiilor și păzitoare a prerogativelor de clasă, dar și exclusivistă, nu numai pe tărâmul social dar și pe cel național", prin faptul că se arată "vrăjmașă a străinilor"<sup>11</sup>.

Într-adevăr, marele istoric surprinde aici una dintre caracteristicile *regimului de Stări* în Țările Române și anume xenofobia marilor boieri munteni și moldoveni, de-a lungul secolului al XVII - lea. Ținta acesteia - grecii "striini" și "nepriateni țerei", care erau percepuți ca responsabili pentru toate lucrurile rele din Țările Române.

Analizând în detaliu evoluția societății medievale atât în Țara Românească, cât și în Țara Moldovei, sub raportul factorilor de putere, Brătianu se oprește asupra unor exemple semnificative de voievozi care au colaborat activ cu Stările și pe care îi consideră domni de *regim de Stări*.

Astfel, Petru Șchiopul, voievod al Țării Moldovei (1574 - 1577; 1578 - 1579; 1582 - 1591) este considerat "exemplul ideal al domnului cârmuind cu sfatul și cu ajutorul Stărilor privilegiate"<sup>12</sup>, iar Ieremia Movilă (1595 - 1606), pentru a-și consolida stăpânirea în Țara Moldovei, "trebuia să-și caute reazemul în împăcarea stărilor privilegiate"<sup>13</sup>. De altfel, N. Iorga îl denumea pe Ieremia "un adevărat președinte al boierilor săi"<sup>14</sup>.

Un moment de deplină afirmare a regimului promovat de Stări l-a constituit domnia lui Radu Mihnea, voievod al Țării Românești între 1611 - 1616, 1621 - 1623 și al Țării Moldovei între 1616 - 1619,

<sup>9</sup> *Ibidem*, p. 77.

<sup>10</sup> *Ibidem*, p. 74.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 79.

<sup>12</sup> *Ibidem*, p. 144.

<sup>13</sup> *Ibidem*, p. 150.

<sup>14</sup> N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. VI, 1938, p. 9.

1623 - 1626 și apreciat de către Gh. I. Brătianu drept "cel care a știut cu mai multă iscusință să concilieze năzuințele Stărilor privilegiate cu sfatul și prestigiul domnesc de inspirație orientală"<sup>15</sup>.

Apogeul manifestărilor de Stare aristocratică este atins în vremea lui Miron Barnovschi când, subliniază marele istoric, "vedem... funcționând în Moldova un adevărat Parlament de Stări, asemănător dietei polone" și care "avea căderea de a discuta și rezolva probleme importante de ordin administrativ și fiscal"<sup>16</sup>.

În Țara Românească *omul Stărilor* a fost Matei Basarab, care și-a întemeiat conducerea "pe regimul Stărilor, după inspirația și modelul Ardealului vecin"<sup>17</sup>, realizându-se un adevărat pact de asistență mutuală nu numai între principii transilvăneni (Gheorghe Rákoczi I și II) și voievodul muntean, dar și între Stările Ardealului și ale Țării Românești.

Criza regimului de Stări se declanșează, consideră Brătianu, fie datorită domniei autoritare a lui Vasile Lupu, care "nu era dispus să admită controlul sau colaborarea adunărilor mai numeroase de Stări"<sup>18</sup>, fie datorită tulburărilor produse de către lefegii de neam balcanic în Țara Românească și al căror amestec în treburile statului "trebuia să dărâme regimul Stărilor, clădit pe privilegii, pe drepturi moștenite, pe ierarhia tradițională a categoriilor sociale"<sup>19</sup>.

Agravarea crizei *regimului de Stări* se profilează, arată marele istoric, spre cumpăna secolelor XVII - XVIII, când "în vârtoarea războaielor și necurmatelor frământări... nu mai este loc pentru organizarea unui regim de Stări, care cere altă stabilitate și continuitate"<sup>20</sup>. Totuși, marea boierime moldoveană înaintea regelui polon Jan Sobieski, la Zolkiew (25 iulie 1684), un document pe care Gh. I. Brătianu îl consideră ca exprimând "dorința Stărilor nobiliare din Moldova... de a fi în totul asimilată, în drepturi și îndatori, cu nobilimea polonă"<sup>21</sup>.

Chiar dacă în veacul al XVIII - lea Stările mai sunt convocate (o fac spre exemplu, Nicolae și Constantin Mavrocordat), totuși se constată o restrângere a acestora la treptele lor superioare - ierarhi bisericești și boieri în dregătorii, iar domnii fanarioți au, în general, o poziție net antiboierască, pe care Gh. I. Brătianu o consideră "o metodă de guvernare autoritară, întemeiată de jos, împotriva Stărilor; ea

<sup>15</sup> Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc...*, p. 154.

<sup>16</sup> *Ibidem*.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 87.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 161.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 91.

<sup>20</sup> *Ibidem*, p. 166.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 168.

corespunde mediului otoman... dar și tendințelor nivelatoare ale noilor curente de gândire"<sup>22</sup>.

Perioada cuprinsă între 1750 - 1858, în care se derulează regimul fanariot (când se inaugurează, în opinia noastră, un nou regim politic, bazat pe consolidarea deosebită a autorității domnești și trecerea, în prim-plan, a funcției fiscale a statului - aspecte evocate și de Gh. I. Brătianu) și cel regulamentar, marchează, așadar, sfârșitul Adunărilor de Stări și a regimului corespunzător și trecerea la regimul parlamentar modern. Își încheia, susține marele istoric, "durata de aproape jumătate de mileniu, o dată cu privilegiile ce îi întemeiau împărțirea în categorii diferite"<sup>23</sup>, *regimul de Stări* în Principatele Române.

Istoric al fenomenului românesc, dar, prin excelență, promotor al unei viziuni mai largi asupra istoriei, Gheorghe I. Brătianu a deschis un fertil făgaș pentru analizarea regimurilor și gândirii politice din Evul Mediu, pornind de la studierea unor instituții fundamentale ale statului - domnia și Adunarea Stărilor.

*Regimul de Stări* a fost o realitate a Evului nostru de Mijloc - este credința împărtășită de către Gheorghe I. Brătianu, care poate fi considerat teoreticianul acestuia. Istoricii de astăzi au nobila datorie ca - după cum Brătianu însuși o cerea - prin "studii mai amănunțite să reia fiecare din datele problemei, să adâncească, mai mult decât am putut-o eu face, izvoarele - mai ales cele documentare -, să verifice și să îndrepte concluziile"<sup>24</sup>.

\* \* \*

În spiritul celor mai de sus, considerăm utilă expunerea unor gânduri și constatări, ce ni s-au conturat parcurgând o bibliografie mai vastă dedicată acestui subiect.

În primul rând ar trebui bine clarificat ce înțelegem prin *regim* și prin *Stare*; după părerea noastră *regimul* trebuie considerat o modalitate de exprimare a autorității, indiferent de sursa de proveniență a puterii (categorie socială ori persoană individuală), iar prin *Stare* putem înțelege ansamblul celor care pot influența și direcționa deciziile majore în cadrul unui stat.

Desigur că, mai ales în ceea ce privește componenta Stărilor, întâlnim o interesantă evoluție, chiar și în cazul Evului Mediu românesc,

---

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 176.

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 294.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 299.

unde acumulările și transformările au fost mult mai lente decât în alte spații geografice. A nu ține cont de aceste schimbări ar însemna să se ajungă la o incorectă înțelegere a rolului și locului Stărilor în ansamblul evoluției istorice.

Pe de altă parte, Adunările de Stări (considerate de Gheorghe I. Brătianu o instituție fundamentală aflată la baza *regimului de Stări*), nu au avut o componentă bine stabilită în Țările Române, convocarea lor nu era periodică și strict condiționată de alți factori, competențele nu erau nici ele îndeajuns de cunoscute de către toți participanții, modul de adoptare a unei hotărâri nu era întotdeauna același.

În condițiile în care Adunările de Stări erau convocate într-un mod cu totul aleatoriu, cu prilejul unor evenimente deosebite din viața statului (alegerea unui nou domn, adoptarea unei importante decizii de politică externă) ne putem întreba dacă regimul căruia i-ar sta la bază această instituție mai poate fi numit *boieresc* (nobilar)?

De altminteri, dese schimbări de voievozi din Țările Române în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al XVI - lea și începutul secolului al XVIII - lea (căreia i-ar corespunde, în linii mari, *regimul boieresc*) nu au fost exclusiv opera manevrelor de culise ale marilor boieri. Ar trebui avut în vedere, în primul rând, contextul extern (cu agravarea suzeranității otomane, după 1656), caracterul instabil, ca persoane, al domnilor, precum și interesul unor principii de a-și întemeia o dinastie, eventual și prin impunerea acesteia pe tronul țării românești vecine.

Situația surselor este de maximă însemnătate. Numai prin analiza cronicilor boierești (adevărate "monumente de gândire politică", este adevărat) și prin investigarea, sub raport artistic, a monumentelor de artă și arhitectură considerăm că nu se poate oferi un răspuns corect la problema pusă în discuție. Izvoarele documentare ar putea tranșa, după cum sugera și Gh. I. Brătianu, într-un mod ori altul, această "chestiune homerică" a istoriografiei române.

O interesantă perspectivă ne-ar oferi analiza detaliată a tuturor sfaturilor (*divanurilor*) domnești din Evul Mediu, în urma căreia am înțelege mai profund rolul jucat de această importantă instituție a statului medieval în exercitarea puterii. De asemenea, explicând mai corect și mai concret termenii legați de ideologia medievală a puterii considerăm că ar fi proiectate mai puternice fascicule de lumină asupra realității istorice a Evului nostru de Mijloc.

Pentru a ne rezuma doar la scurtele considerații pe care le anunțăm mai sus, ne vom opri aici. Cercetarea istorică asupra regimurilor politice din Evul Mediu românesc este, însă, de abia la începuturile sale.

Deși istoriografia marxistă a oferit unele răspunsuri în această direcție, noi le considerăm nesatisfăcătoare.

Fără a avea senzația că am rezolvat aspecte esențiale din cadrul acestei complexe, dar interesante problematice, avem convingerea că am readus în discuție subiectul și am schițat câteva direcții pentru continuarea și aprofundarea cercetării, într-un viitor pe care îl dorim nu prea îndepărtat.

## **LE PROBLEME DU "REGIME D'ETATS" DANS LES PAYS ROUMAINS DE LA PERSPECTIVE DE GHEORGHE I. BRĂȚIANU**

### **RÉSUMÉ**

L'article présente la conception de Gheorghe I. Brătianu sur les Assemblées et sur le régime politique que celles-ci ont généré dans les Pays Roumains (les XVI<sup>e</sup>-XVIII<sup>e</sup> siècles).

Théoricien du "régime d'états" et historien à vaste perspective compartiviste, Brătianu a encadré le phénomène roumain dans l'histoire médiévale européenne. L'auteur délimite trois étapes dans l'élaboration de la conception du grand historien: la définition des états et des Assemblées d'états (institution qui est à la base du "régime d'états"); la genèse du "régime d'états"; les caractéristiques et la manière de manifestation du régime.

Les considérations faites soulignent la nécessité de remettre en discussion l'idéologie du pouvoir, de la pensée et des régimes politiques du Moyen Age roumain, par l'extension de l'investigation documentaire et la reconsidération de certaines interprétations de nos jours désuètes.